

عوامل مؤثر در تدوین سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر حوزه خلیج فارس

سید محمود رضا شمس دولت آبادی^۱، ساسان مؤمن^۲

پذیرش مقاله: ۹۶/۰۷/۱۸

دریافت مقاله: ۹۶/۰۵/۲۲

چکیده

جایگاه مهم ایران در جهان و منطقه غرب آسیا با تأکید بر منطقه حساس خلیج فارس موجب شده است که ایران همواره با تهدیدات مختلفی مواجه باشد. سیاست دفاعی نیز برای به‌کارگیری عناصر قدرت ملی به منظور رفع تهدیدات داخلی و خارجی و رویارویی با حوادث غیرمترقبه طبیعی هست. حال با توجه به اهمیت راهبردی منطقه خلیج فارس این ضرورت پدید می‌آید تا عوامل دخیل در تدوین سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خلیج فارس بطور دقیق مورد بررسی قرار گرفته و میزان تأثیر آن‌ها مشخص گردد.

این تحقیق که از نوع توصیفی تحلیلی بوده و باهدف بررسی عوامل سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران در حوزه خلیج فارس و با این سؤال که «عوامل مؤثر بر تدوین سیاست دفاعی ج.ا.ا با تأکید بر حوزه خلیج فارس کدام‌اند» صورت گرفته است.

جامعه آماری متشکل از ۳۳۰ نفر و حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران به تعداد ۱۶۹ نفر به‌دست آمده، داده‌های به‌دست آمده از طریق دو پرسشنامه با استفاده از روش‌های تحلیل آمار توصیفی و استنباطی و نرم افزار SPSS صورت پذیرفت و ۸۲ عامل مؤثر بر سیاست دفاعی ج.ا.ا شناسایی شده و میزان تأثیر آن‌ها به وسیله طیف لیکرت تعیین شده میانگین میزان تأثیر برابر به‌دست آمده و نیز انحراف معیار آن‌ها برابر صفر است. بر اساس نتایج به‌دست آمده مؤلفه نیروهای مسلح به‌عنوان تنها عامل بعد ابزار سیاست دفاعی بیشترین تأثیر را بر تدوین سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران دارد و پس از آن نیز عوامل انسجام‌بخشی به راهبردها و برنامه‌های دفاعی و قدرت‌سازی و قدرت‌افزایی از بعد اهداف سیاست دفاعی تأثیرات قابل توجهی بر تدوین سیاست دفاعی ج.ا.ا با تأکید بر حوزه خلیج فارس دارند.

واژگان کلیدی: عوامل مؤثر، سیاست دفاعی، خلیج فارس، جمهوری اسلامی ایران

^۱ استادیار جغرافیای سیاسی دانشگاه عالی دفاع ملی

^۲ دانش‌آموخته علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) Kimiyagraph@gamil.com

مقدمه

از آنجایی که جمهوری اسلامی ایران در منطقه‌ی ژئوپلیتیکی خاص در نقشه‌ی جهانی قرار گرفته است و از طرفی با توجه به شرایط و تحولات کنونی نضج بیداری اسلامی، بازی خصومت گرایانه برخی کشورهای منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای در منطقه خلیج فارس برای به دست آوردن برتری‌های ژئوپلیتیکی و ارتقاء وزن ژئوپلیتیکی در دهه‌ی کنونی به‌وضوح مشهود است و از طرفی جمهوری اسلامی ایران نیز بر اساس آرمان‌های الهی خود گام‌های بسیار بلندی را در احیای هویت اسلام ناب محمدی (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) با محوریت قرار دادن نفی سلطه‌ی استکبار و استعمارستیزی در دستور کار خود قرار داده است، این مهم همواره دشمنانی را برای جمهوری اسلامی ایران هویدا نموده است که دشمنی این دشمنان در چند سال اخیر مبرهن و آشکار گردیده است.

جمهوری اسلامی ایران با رویکرد عزت، حکمت و مصلحت همواره سیاست‌های کلی خود را تدوین نموده است که در همین راستا سیاست دفاعی نیز از این امر مستثنا نیست، اما به علت اینکه تحولات دنیای امروز به‌صورت پیچیده و بسیار سریع اتفاق می‌افتد نیاز به شناخت عوامل مؤثری است که با این وضعیت بتواند به نیازهای جمهوری اسلامی ایران پاسخگو باشد. از آنجایی که منطقه خلیج فارس در این روند از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است پژوهشگر به این مسئله که شناخت عوامل مؤثر بر تدوین سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر حوزه خلیج فارس چگونه می‌تواند باشد اقدام به انجام این تحقیق نموده است. در این راستا می‌توان اهمیت تحقیق را استفاده از نتایج آن برای انسجام بیشتر طرح‌ها و برنامه‌های دفاعی در این حوزه دفاع برشمرد و ضرورت آن را مبنی بر بازنگری درسیاست گذاری دفاعی جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدات در حوزه خلیج قلمداد کرد.

سیاست دفاعی به‌عنوان خط‌مشی‌ها و راه‌کارهای یک دولت اعم از نظامی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و... برای به‌کارگیری عناصر قدرت ملی به‌منظور رفع تهدیدات داخلی و خارجی و رویارویی با حوادث غیرمترقبه طبیعی می‌باشد و این سیاست‌ها می‌تواند امنیت کشور را تأمین و افزایش دهد و از طرفی تضمینی دقیق برای اجرای خط‌مشی‌های دفاعی است. (زه‌دی، ۱۳۸۶: ۶)

در سیاست دفاعی تدوینی برای ج.ا.ا. عوامل مختلفی مؤثر هستند و با توجه به میزان اهمیت خلیج فارس که جزء اولویت‌های برتر در مورد تهدیدات ج.ا.ا. است لازم است که این عوامل و

میزان تأثیر هر کدام از آن‌ها بر سیاست دفاعی ج.ا. در حوزه خلیج فارس مورد بررسی دقیق قرار بگیرند.

هدف اصلی تحقیق شناخت عوامل مؤثر بر سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر حوزه خلیج فارس است و هدف فرعی میزان مؤثر بودن عوامل بر سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر حوزه خلیج فارس می‌باشد.

سؤال اصلی تحقیق این است که عوامل مؤثر بر تدوین سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر حوزه خلیج فارس کدام‌اند؟ و سؤال فرعی تحقیق شامل این مطلب است که: میزان تأثیر عوامل مؤثر بر تدوین سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر منطقه خلیج فارس چقدر است؟

در این تحقیق با توجه به اینکه ماهیت تحقیق شناسایی عوامل است، لذا ضرورتی برای تدوین تغییرها و فرضیه‌ها نیست.

مبانی نظری

الف - پیشینه‌ها:

پروژه‌های تحقیقاتی

سیاست دفاعی: مبانی، اصول و رویکردها

این پروژه توسط یعقوب زهدی و کارفرمایی پژوهشکده مطالعات راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی در سال ۱۳۸۹ انجام شده و نتیجه تحقیق شامل این موارد است: الف - خروجی‌های سیاست دفاعی در سه بعد ویژگی‌ها، اهداف و کارکردها و چالش‌های می‌باشند.

ب - نتایج عوامل خاستگاه و مبانی، اصول عام، اصول خاص، شرایط و موقعیت، تهدیدات، محیط داخلی محیط خارجی شامل چند متغیر هستند که به‌طور مفصل توضیح داده شده‌اند.

رساله دکتری با عنوان: مسکونی کردن جزایر ابوموسی، تنب بزرگ و کوچک دفاع از آن‌ها و ارائه الگوی مناسب جهت سکونت دائم و نتایج بدست آمده این است که: جزایر سه‌گانه تا عمق خلیج فارس گسترش یافته و مبدأ مناسبی جهت عملیات آینده، تسلط و کنترل بر آبراه‌های اصلی خلیج فارس، محلی برای تمرکز قوا، ایجاد لایه‌های دفاعی، یک موقعیت ممتاز نظامی، محلی جهت پشتیبانی از واحدهای عملیاتی و محلی جهت تحمیل اراده به دشمن هست. علی‌رغم موفقیت و عدم موفقیت برخی از کشورها در اسکان مردم در محل‌های مورد نظرشان، مردم این منطقه با توجه

به روش مشارکت مردم (اجباری، داوطلب، انتخابی و شهروند شبه‌نظامی) به‌صورت داوطلبانه حاضر به سکونت در جزایر هستند. از نظر الگوی سکونت‌گزینی (اعتقادی و دینی، ناسیونالیستی، فرهنگی، سیاسی، دفاعی، امنیتی و اقتصادی) که به دلیل عدم کارایی هر کدام از آن‌ها به‌تنهایی، به‌صورت ترکیبی قابل‌استفاده و اجراء می‌باشد.

ب- مفهوم شناسی

سیاست: «سیاست، مسیر یا روش تعریف شده عمل است که از میان بدیل‌ها انتخاب می‌شود و در پرتو شرایط مفروض، تصمیمات حال و آینده را هدایت می‌کند.» (زهدی ۱۳۹۴: ۴۹)

دفاع: دفاع در اصطلاح فقه در مقابل جهاد است و آن در موقعی است که دشمنان بر مردم مسلمان هجوم آوردند و حمله نمایند و آن بر همه‌ی افراد واجب است. دفاع از حقوق اولیه‌ی هر فردی است جهت حفظ مال و جان و عرض و ناموس خود. (شهید اول، ۱۳۸۳: ۳۲۵)

سیاست دفاعی: سیاست دفاعی به راه‌کارهای کلی طراحی‌شده یک دولت در حوزه‌های نظامی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی برای دفع تهدیدهای امنیتی اطلاق می‌شود. در این مفهوم، سیاست دفاعی فرآیند هماهنگ کردن این ابزارها برای دفع تهدیدها و تأمین اهداف ملی است. (آدریان‌فر، ۱۳۸۰: ۱۱۲)

سیاست دفاعی، چارچوبی برای هماهنگ کردن ابزارهای نظامی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی توسط دولت برای رفع یا دفع تهدیدات (داخلی و خارجی) و برقراری ثبات و امنیت در کشور است (زهدی ۱۳۹۴: ۵۷)

اصول سیاست دفاعی: تدوین یک سیاست دفاعی تابعی از دودسته اصول است که می‌توان از آن‌ها به «اصول عام» و «اصول خاص» تعبیر کرد. مراد از اصول عام، اصولی است که در تمامی سیاست‌ها از آن حیث که «سیاست» هستند و منظور از اصول خاص سیاست دفاعی، اصولی است که متناسب با مختصات و ویژگی‌های یک واحد سیاسی تعریف می‌شوند و ضرورتاً قابل اطلاق بر دیگر بازیگران نیست. (عسگری و آقاجانی، ۱۳۹۱: ۴۵)

اصول عام سیاست دفاعی: در چارچوب اصول عام، اصولی باید موردتوجه قرار گیرند که ارکان تشکیل دهند هر سیاستی از جمله سیاست دفاعی می‌باشند. به عبارتی، اصولی که طراحان هر نوع سیاستی آن‌ها را لحاظ می‌کنند. در یک کلام سیاست‌گذاری بدون مدنظر قرار دادن این اصول، کار بیهوده‌ای است.

لازم به یادآوری است که این اصول عام، اصول عام سیاست دفاعی می‌باشد. به عبارتی سیاست دفاعی در چارچوب این اصول صورت‌بندی می‌شود:

الف- اصل کاربردی بودن

ب- اصل محیط‌شناسی

ج- اصل جامعیت

د- اصل چندبعدی بودن

ح- اصل استفاده از تجارب گذشته

و- اصل هماهنگی درون - بین سازمانی

ز- اصل انطباق‌پذیری

ه- اصل آینده‌نگری

اصول خاص سیاست دفاعی: موقعیت ژئوپلیتیک، تصویر بازیگر از موقعیتش در چشم‌انداز آینده، دفاع با حداقل هزینه، (عسگری و آقاجانی، ۱۳۹۱: ۲۸)، منابع قدرت بالفعل و بالقوه (جابلونسکی، ۲۰۰۴: ۱۰۰-۱۱۷) فرهنگ راهبردی (عسگری، ۱۳۸۴: ۳۲-۱)، سطح تعارض با سایر بازیگران (خلیلزاد و یان لسر، ۱۳۷۹: ۳۸۸)

الف- موقعیت ژئوپلیتیک

ب- منابع قدرت بالفعل و بالقوه

پ- تصویر بازیگر از موقعیتش در چشم‌انداز آینده

ت- سطح تعارض با سایر بازیگران

ج- فرهنگ راهبردی

ح- دفاع با حداقل هزینه (.....)

ویژگی‌های سیاست دفاعی

دولت محور، زمینه‌وند، ماهیتی تهاجمی و تدافعی، (زه‌دی، ۱۳۸۶: ۴۹) هماهنگ‌کننده، سیاست دفاعی محصول تفکر جمعی (عسگری و آقاجانی، ۱۳۹۱: ۱۷).

اهداف سیاست دفاعی:

سیاست دفاعی مانند هر سیاست دیگری، معطوف به برخی اهداف می‌باشد. از مهم‌ترین ملاحظات تعیین‌کننده اهداف، میزان و سطح قدرت دولت است. به‌واقع هر چه مقدرات و ظرفیت‌های

سخت‌افزاری و نرم‌افزاری دولت‌ها بیشتر باشد، اهداف کلان‌تری در تدوین سیاست دفاعی موردنظر قرار خواهد گرفت.

ژئوپلیتیک: مفهوم ژئوپلیتیک مفهومی ترکیبی است که در آن سه عنصر اصلی جغرافیا، قدرت و سیاست خصلتی ذاتی دارند. در واقع مسائل، موضوعات و پدیده‌های موردتوجه ژئوپلیتیک به‌گونه‌ای با این سه عنصر ارتباط پیدا می‌نمایند. از این رو موضوع ژئوپلیتیک را روابط متقابل بین آن‌ها تشکیل می‌دهد بنابراین، تعریف «ژئوپلیتیک عبارت است از مطالعه روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست.» (حافظ نیا، ۱۳۸۴: ۸۵)

مؤلفه‌های کلان ژئوپلیتیکی شش‌گانه‌ی زیر که حاصل جمع‌بندی نظرات اندیشمندان و ژئوپلیتیسین‌ها می‌باشد به‌عنوان چارچوب مفهومی تحقیق انتخاب و در ادامه به‌عنوان مبنای مطالعه‌ی محیطی قرار گرفته است تا پس از تحلیل واقعی محیط ژئوپلیتیکی و درک درست و کامل‌تری از حوزه‌ی مورد مطالعه، سایر مؤلفه‌ها و عوامل مربوطه استحصال شود.

جدول ۱: مؤلفه‌های کلان ژئوپلیتیکی

ردیف	مؤلفه‌ها	عوامل
۱	طبیعی (فیزیکی)	موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی - موقعیت راهبردی و ژئواستراتژیک - وسعت و شکل سرزمین - وضع توپوگرافی (ناهمواری‌ها، شبکه‌ی آب‌ها و مرزها) - وضع آب‌وهوا (اقلیم)
۲	انسانی	ویژگی‌های کمی و کیفی جمعیت - ترکیب قومی و زبان - ترکیب ادیان و مذاهب
۳	اقتصادی	انرژی و منابع طبیعی - ظرفیت‌ها و شاخص‌های اقتصادی (کشاورزی، صنعتی و خدماتی) - شبکه‌های ارتباطی حمل‌ونقل و خطوط انتقال کالا و انرژی - علوم و فناوری
۴	سیاست داخلی	ساختار و نظام سیاسی حکومت - احزاب و گروه‌های سیاسی - هویت ملی و سابقه تاریخی ملت - انسجام اجتماعی، فرهنگی و سیاسی ملت - اقلیت‌های قومی - مذهبی متجانس و نامتجانس - اختلافات مرزی و ادعاهای ارضی
۵	سیاسی بین‌المللی	سیاست خارجی بازیگران - روابط دوجانبه خارجی بازیگران - عضویت بازیگران در سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی - علایق ژئوپلیتیکی بازیگران محلی، منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای
۶	نظامی - امنیتی	سیاست‌های دفاعی - امنیتی بازیگران - توان کمی و کیفی نیروهای مسلح - تأسیسات و صنایع نظامی داخلی - قراردادهای نظامی و عضویت در معاهدات و پیمان‌های دفاعی - امنیتی

ابعاد سیاست دفاعی:

اساساً سیاست دفاعی دارای دو بُعد داخلی و خارجی است که این دو جنبه، درهم تنیده‌اند. بُعد خارجی بر استفاده از زور در روابط بین دولت‌ها، دلالت دارد درحالی‌که جنبه داخلی آن، اقدامات بلندمدت و روزانه دولت‌ها را برای ایجاد توانمندی دفاعی و آمادگی برای به‌کارگیری نیروهای نظامی در برمی‌گیرد. (عسگری و آقاجانی، ۱۳۹۱: ۵۵)

- ابعاد داخلی

- ابعاد خارجی

عوامل سیاست دفاعی کشورهای حوزه خلیج فارس

ترتیبات ذیل به‌عنوان الگوی منطقه‌ای در حوزه خلیج فارس پیش‌بینی شده است:

تکرار الگوی سازمان امنیت و همکاری اروپا و الگوبرداری از فرایند کنترل تدریجی تسلیحات در اروپای دوران جنگ سرد.

الگوبرداری از شیوه امنیت آسیایی و به‌طور مشخص آ.سه. آن؛ چراکه حضور آمریکا در منطقه جنوب شرق آسیا و خلیج فارس از تشابه زیادی برخوردار است و هر دو منطقه شاهد افزایش و رشد نفوذ قدرت‌های بزرگی مانند چین و ژاپن می‌باشند.

کشورهای خلیج فارس

منطقه خلیج فارس را هشت کشور ساحلی احاطه کرده که به ترتیب از سمت شمالی به‌طرف جنوب عبارت‌اند از: ایران، عراق، کویت، عربستان سعودی، بحرین، قطر، امارات متحده عربی، عمان. ایران پرجمعیت‌ترین کشور و عربستان وسیع‌ترین کشور و بالاخره بحرین کوچک‌ترین و کم‌جمعیت‌ترین کشور هم‌جوار منطقه است. اقتصاد کشورهای خلیج فارس «تک‌محصولی» (تک‌ذخیره‌ای) و بر پایه ذخایر و درآمدهای نفتی است. کشورهای منطقه با سه دریای خلیج فارس، عمان و عرب هم‌جوار هستند و به‌طورکلی صنعت صیادی در منطقه پیشرفته نیست و بیشتر حالت سنتی دارد.

تحلیل محیط ژئوپلیتیکی خلیج فارس

تحلیل محیط ژئوپلیتیکی خلیج فارس به دو بعد که شامل بعد محیط داخلی و بعد محیط خارجی به این شرح می‌باشد: الف) بعد محیط داخلی: طبیعی، انسانی، اقتصادی، سیاست داخلی، سیاست بین‌المللی، نظامی - امنیتی.

ب) بعد محیط خارجی: طبیعی، انسانی، اقتصادی، سیاست داخلی، سیاست بین‌المللی، نظامی - امنیتی.

فرصت‌های متصور برای جمهوری اسلامی ایران در حوزه خلیج فارس

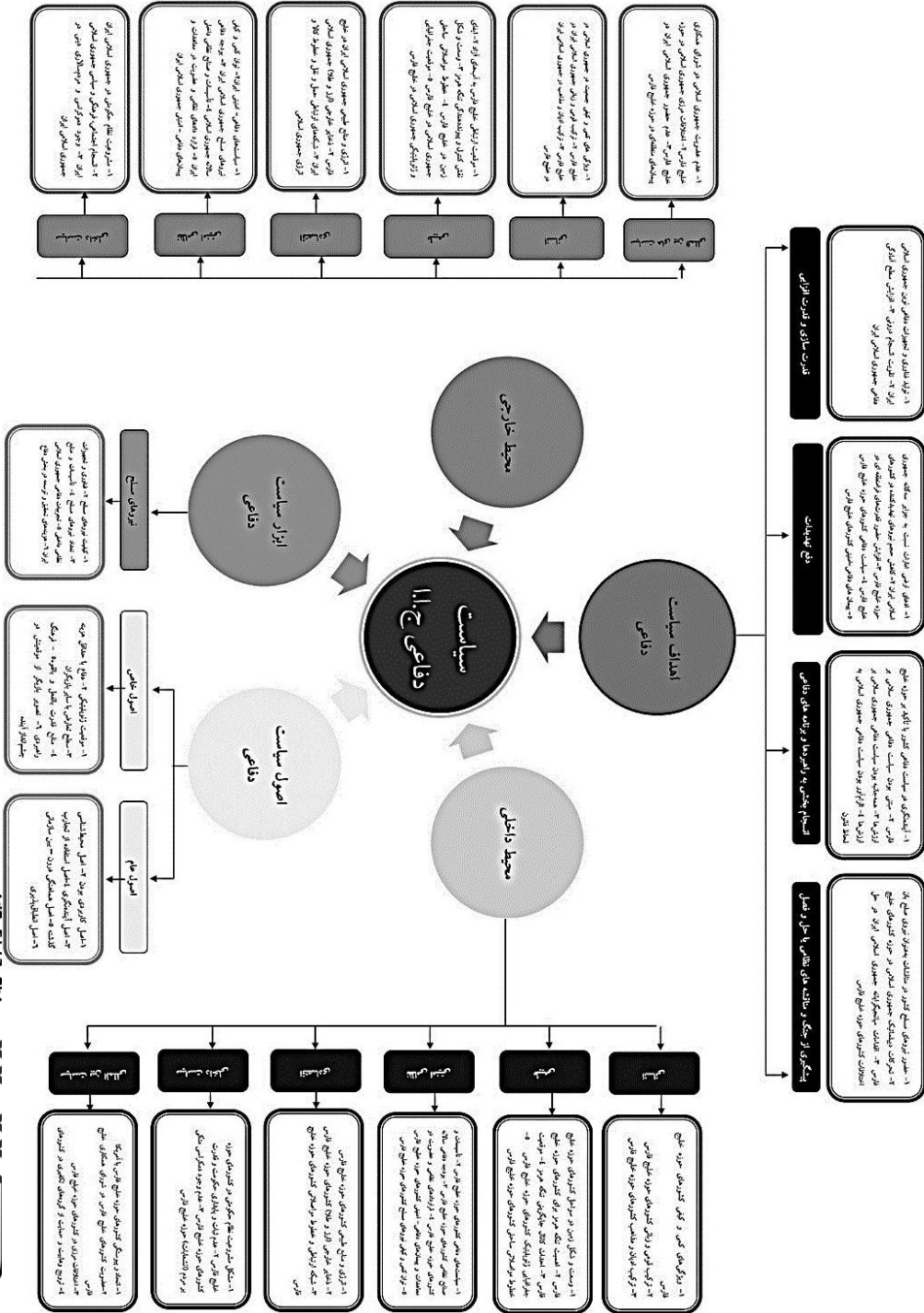
عمق دسترسی بی‌واسطه کشور به خلیج فارس و آب‌های آزاد (زارعی، ۱۳۷۸: ۱)، ایفای نقش کنترلی و پیونددهنده تنگه هرمز (دولتیار، ۱۳۸۲: ۱۰۰)، موقعیت ارتباطی خلیج فارس به آب‌های آزاد در جهت توسعه دریانوردی و رونق اقتصادی (هرودوت، ۱۳۸۰: ۵۸ - ۴۰)، وجود اقلیت‌های قومی - مذهبی متجانس با اقوام ایرانی در کشورهای حوزه خلیج فارس (حافظ نیا، ۱۳۸۸: ۷۵).

تهدیدهای متصور برای جمهوری اسلامی ایران در حوزه خلیج فارس

تهدیدها متناسب با اهداف و اوضاع حاکم بر آن‌ها، تحولی تدریجی را از یک پدیده اجتماعی ساده (در مرحله تکوین) تا بحرانی تمام‌عیار (در مرحله سیاسی - امنیتی) طی می‌کنند که حکایت از شدت تهدید متناسب با تکامل آن دارد؛ به این صورت که می‌توان شدت یک تهدید را با شاخصی به نام «زمان دگرذیسی» مرتبط دانست. منظور از «دگرذیسی» مدت‌زمانی است که یک تهدید برای تغییر وضعیت خود از پدیده‌ای اجتماعی به «مسئله» و همین‌طور از مسئله به «مشکل» و «معضل» و... تا «بحران» لازم دارد. (افتخاری، ۱۳۸۷: ۱۳۱)

یک «پدیده اجتماعی» در مقام ظهور، حداقل هشت نمود متفاوت دارد که تمامی آن‌ها را نمی‌توان با لفظ واحدی معرفی کرد؛ بلکه با عنایت به نوع دگرذیسی این رخدادها می‌توان چند واژه متفاوت را که معرف سیر تحول فوق‌الذکر هستند پیشنهاد داد که عبارت‌اند از: موضوع، مسئله، مشکل، معضل، تهدید، خطر، بحث و بحران. (همان: ۷۴)

شکل ۱: مدل مفهومی تحقیق

روش‌شناسی

با عنایت به اینکه تحقیقات از نوع کاربردی به یافتن پاسخ برای مشکلاتی که مطرح است، نظر دارد (خلیلی شورینی، ۱۳۹۲: ۷۶) این پژوهش از لحاظ نوع، کاربردی است؛ زیرا یک مسئله کاری (سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر حوزه خلیج فارس) ویژه نیروهای مسلح را بررسی می‌کند و به سیاست دفاعی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد و الگویی برای آن ارائه می‌دهد و از آنجایی که این الگو برای دیگر ابعاد سیاست‌گذاری کلان قابل توسعه است از نوع توسعه‌ای می‌باشد. به منظور بررسی مؤلفه‌های موضوع تحقیق استفاده‌ی صرف از روش‌های کمی امری دشوار به نظر می‌آید، از این رو در چنین مواردی روش‌های کیفی می‌تواند موجب شناسایی مؤلفه‌ها و عوامل مرتبط شود. در این تحقیق از آن جهت که هم متغیر کمی وجود دارد و هم متغیر کیفی لذا لازم است از روش تحقیق آمیخته استفاده شود. روش‌های پژوهش آمیخته، روش‌هایی هستند که با استفاده از ترکیب دو مجموعه داده‌های بسته و باز و متغیرهای کمی و کیفی و با استفاده از روش علمی به انجام می‌رسند (خلیلی شورینی، ۱۳۹۲: ۵۶).

بنابراین این پژوهش از لحاظ نوع، کاربردی است و از روش تحقیق آمیخته با تأکید بر پژوهش موردی استفاده نموده است.

جامعه و نمونه آماری

برای دستیابی هدف تحقیق از طبقات متعددی پاسخگو شامل؛ شاغلین در ستاد کل نیروهای مسلح، ارتش جمهوری اسلامی ایران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، وزارت دفاع و نهادها و سازمان مختلف استفاده شده است و در حالت کلی دو جامعه‌ی آماری خبرگی (خبرگان) و جامعه‌ی آماری کلی (صاحب‌نظران) مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

الف) ویژگی‌های جامعه‌ی آماری خبرگی

این افراد شامل خبرگان نظامی و اساتید برجسته کشور در حوزه‌های دفاعی، سیاست دفاعی، خلیج فارس و ژئوپلیتیک است که دارای ویژگی‌هایی از قبیل دارا بودن تحصیلات دکتری در ردیف‌های پیش‌گفته و موضوع تحقیق و همچنین منتصب در مشاغل راهبردی و جایگاه ۱۹ و بالاتر به تعداد ۱۲ نفر برابر زیر تعیین گردیدند.

جدول ۲: جامعه آماری خبرگی

ردیف	نام جامعه	تعداد	ملاحظات
۱	هیئت رئیسه و معاونت‌های ستاد کل نیروهای مسلح	۲	با انجام مصاحبه حضوری یا ارائه پرسشنامه
۲	فرماندهان و مسئولین ارتش و سپاه	۲	با انجام مصاحبه حضوری یا ارائه پرسشنامه
۳	اساتید دانشگاه‌های تهران و تربیت مدرس	۱	با انجام مصاحبه حضوری یا ارائه پرسشنامه
۴	اساتید دانشگاه‌های نیروهای مسلح	۱	-
۵	مسئولین وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح	۱	-
۶	اساتید دانشگاه عالی دفاع ملی	۲	-
۷	کارشناسان وزارت امور خارجه	۱	-
۸	کارشناسان شورای امنیت ملی	۱	-
۹	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی و آشنا به مسائل دفاعی	۱	-

جامعه آماری خبرگی به صورت تمام شمار مورد استفاده قرار گرفته است.

ب) جامعه‌ی آماری کلی

برای انتخاب جامعه آماری صاحب نظران با لحاظ نمودن ویژگی‌های از قبیل مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد، آشنایی با سیاست دفاعی، حیطه کاری و مسئولیت داشتن، تألیف یا مقاله و تحقیق در زمینه خلیج فارس و سیاست دفاعی و ژئوپلیتیک، امکان دسترسی و مصاحبه و داشتن جایگاه شغلی ۱۸ و بالاتر و از طبقات زیر مشخص گردیده‌اند:

اساتید دانشگاه عالی دفاع ملی، دافوس آجا و سپاه، دانشگاه شهید بهشتی، تربیت مدرس و دانشگاه تهران، (در تخصص‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی آشنا به حوزه دفاعی) دانشجویان و دانش‌آموختگان علوم دفاعی داعا در سال‌های تحصیلی ۱۳۹۱ و ۹۲ و ۹۳ و ۹۴ هیئت‌رئیس و معاونین در نیروهای چهارگانه آجا، پنج‌گانه سپاه پاسداران (محل‌های سرتیپی و سرلشگری و سپهبدی در سطح ستاد نیرو به بالا)

روسای ادارات در ستاد آجا، ستاد سپاه پاسداران، ودجا (محل‌های سرلشگری به بالا)

روسای ادارات در ستاد کل ن م و بالاتر (محل‌های سرلشگری به بالا)

کارشناسان امور، سیاسی، نظامی و اجتماعی - فرهنگی در مجمع تشخیص مصلحت نظام، وزارت امور خارجه، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی و آشنا به مسائل دفاعی. با توجه به ترکیب فوق برآورد حجم جامعه آماری با رعایت ضریب حفاظتی و بدون اشاره به تفکیک برابر ۳۳۰ نفر است. برای تعیین حجم نمونه‌ی لازم از جامعه‌ی آماری صاحب‌نظران از فرمول کوکران ۱ استفاده شده است.

تعیین حجم نمونه کیفی جامعه آماری: این جامعه به‌منظور تعیین مؤلفه‌های کیفی و همچنین مواردی که محقق نتوانسته مباحث موردنظر را از سیاست نظری استحصال نماید کسب گردیده است. انتخاب این جامعه به‌صورت هدفمند و به روش اشباع انجام شده است و به تعداد ۱۰ نفر و با ویژگی‌هایی از قبیل: آشنایی به مسائل سیاست ژئوپلیتیک، خدمت در مشاغل دفاعی در جایگاه‌های ۱۸ به بالا، تألیف و نشر کتب و مقالات مبتنی بر سیاست‌گذاری دفاعی و مشاغل در مراکز علمی می‌باشند.

روش و ابزار گردآوری اطلاعات

در این پژوهش گردآوری اطلاعات به‌منظور استخراج متغیرها با استفاده از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی به‌صورت ترکیبی صورت گرفته است. مطالعه کتابخانه‌ای شامل جمع‌آوری اطلاعات با فیش‌برداری از منابع، بررسی اسناد و مدارک رسمی، مقالات علمی و پژوهشی موجود در کتابخانه‌ها و اسناد و مدارک دست‌اول موجود نزد سازمان‌ها و نهادهای ذی‌ربط در حوزه‌ی سیاست دفاعی و خلیج فارس و بررسی و مطالعه نقشه‌های منطقه می‌باشد و تحقیقات میدانی شامل مصاحبه با اندیشمندان و صاحب‌نظران مرتبط با موضوع، تهیه پرسش‌نامه توسط محقق و توزیع آن بین صاحب‌نظران و خبرگان جامعه نمونه و سپس جمع‌آوری نظرات آن‌ها برای پردازش داده‌ها و ارائه‌ی پاسخ به سؤالات تحقیق می‌باشد.

در این تحقیق ابتدا پرسشنامه‌ای بر اساس یافته‌های مطالعات نظری و محیط‌شناسی خلیج فارس در حوزه موردنظر با ۱۰۷ سؤال در رابطه با تأیید عوامل مربوط به سیاست دفاعی ج.ا.ا. تنظیم و در بین جامعه خبره توزیع گردیده است. در ادامه پس از اعمال نقطه نظرات خبرگان و تصحیحات

لازم، پرسشنامه‌ی نهایی تهیه و به منظور بهره‌برداری از نظرات جامعه آماری صاحب‌نظران در مسائل سیاست دفاعی توزیع و جمع‌آوری گردیده است. این پرسشنامه که دارای چندین سؤال شناسایی می‌باشد و ۸۲ عامل دسته‌بندی و مورد واکاوی قرار گرفته است. در این پرسشنامه ابتدا از پاسخگویان خواسته شده است که مشخص کنند که هر عامل بر موضوع موردنظر تحقیق مؤثر است یا خیر و سپس میزان تأثیر هر عامل در طیف پنج نقطه‌ای لیکرت سنجیده شده است. از آنجائی که این پرسشنامه از طریق مطالعات میدانی و محیط‌شناسی خلیج فارس و انجام مصاحبه با افراد متخصص مرتبط با موضوع در زمان‌های متفاوت و با طرح سؤالات به گونه‌های مختلف تدوین شده دارای روایی بوده و برای تأکید بر روایی از ضریب لاوشه نیز استفاده شده و مقدار مناسب ۰٫۸۹۲، به دست آمده است که تأکید دوباره‌ای بر روایی آن است. همچنین پایایی آن با استفاده از آلفای کرون باخ بررسی شده و با توجه به مقدار آلفای کرون برابر ۰٫۸۱۱ دارای پایایی است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

در این پژوهش، تجزیه و تحلیل داده‌ها به کمک آمار توصیفی و آمار استنباطی و با استفاده از نرم‌افزار SPSS صورت پذیرفت. در ادامه با استفاده از داده‌های حاصل از مطالعات انجام شده و مصاحبه عمیق با اعضای جامعه‌ی خبرگی در حوزه دفاع و سیاست، عوامل موثر استخراج گردید. مبتنی بر تحلیل اطلاعات مورد اشاره، پرسشنامه‌ی تحقیق برای ارزیابی میزان اثرگذاری عوامل بر سیاست دفاعی ج.ا.ا. با تأکید بر خلیج فارس تدوین و بین اعضای نمونه‌ی آماری توزیع شده است. متناسب با این مباحث ذیل هر عامل، ابتدا بر اساس آزمون دوجمله‌ای آزمون شده است که آیا حداقل ۵۰ درصد پاسخگویان معتقد به تأثیرگذاری هر عامل هستند یا خیر؛ پس از آن بر اساس آزمون تی استیودنت آزمون شده است که آیا میزان تأثیر عوامل تأیید شده در مرحله‌ی پیشین از نظر آماری بیشتر از حد متوسط است یا خیر؛ همچنین ویژگی‌های اعضای نمونه‌ی آماری با تشکیل جداول توزیع فراوانی به تصویر کشیده شده است.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

پس از توزیع پرسشنامه‌ی نهایی تحقیق و گردآوری داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز، تعداد ۱۶۹ پرسشنامه‌ی تکمیل شده و جمع‌آوری شده مورداستفاده قرار گرفته است. در این پرسشنامه میزان تأثیر هر یک از عوامل ذیل توسط هر یک از اعضای نمونه‌ی آماری در طیف پنج نقطه‌ای لیکرت

تعیین شده است و قبل از آن توسط اعضای نمونه‌ی آماری مشخص شده است که آیا هر عامل بر سیاست‌های دفاعی ج.ا.ا تأثیر گذار است یا خیر. در فرآیند تحلیل داده‌ها و اطلاعات به‌دست آمده ابتدا آزمون شده است که آیا از نظر آماری حداقل ۵۰ درصد پاسخ‌دهندگان عامل مشخص را تأثیر گذار تشخیص داده‌اند یا خیر. با انجام آزمون نسبت‌ها و با نگاه به این واقعیت که تقریباً برای قریب به اتفاق درصد پاسخ‌دهندگان عوامل را بر سیاست دفاعی تأثیر گذار شناخته‌اند و سطح معنی داری مربوط به همه‌ی آن‌ها برابر ۰,۰۰۰ به‌دست آمده است. در مرحله‌ی بعد، آزمون شده است که آیا میانگین میزان تأثیر هر عامل بر تدوین سیاست دفاعی از نظر آماری بیشتر از حد متوسط (بیشتر از ۳: متوسط کدهای تخصیصی به طیف لیکرت) است یا خیر. نتایج این آزمون در جدول زیر ارائه شده است. لازم به ذکر است که به علت اینکه برای برخی از عوامل همه‌ی پاسخ‌دهندگان میزان تأثیر را در حد خیلی زیاد تشخیص داده‌اند میانگین میزان تأثیر برابر ۵ به‌دست آمده و نیز انحراف معیار آن‌ها برابر صفر است و در نتیجه آزمون میانگین برای آن انجام نشده و با استناد به اجماع نظر صاحب‌نظران مبنی بر تأثیر خیلی زیاد آن در تدوین سیاست دفاعی، در ردیف عوامل جدول قرار گرفته است.

جدول ۳: آزمون میانگین میزان تأثیر عوامل محیط داخلی بر تدوین سیاست دفاعی ج.ا.ا با تأکید بر حوزه خلیج فارس

فاصله اطمینان ۹۵ درصدی	حد بالا	حد پایین	سطح معنی داری	درجه آزادی	t	تفسیر مقیاس	میانگین	عوامل	تفسیر	عوامل محیط داخلی سیاست دفاعی
۳,۷۹	۳,۵۰	۰,۰۰۰	۱۶۸	۸,۶۸۲	۰,۹۶۶	۳,۶۴	خطوط مواصلاقی ساحلی جمهوری اسلامی در خلیج فارس	بسیار		
۴,۱۴	۳,۸۰	۰,۰۰۰	۱۶۸	۱۱,۴۲۴	۱,۱۰۴	۳,۹۷	وسعت و شکل زمین در خلیج فارس			
۴,۵۹	۴,۴۴	۰,۰۰۰	۱۶۸	۳۹,۲۸۵	۰,۵۰۱	۴,۵۱	موقعیت ارتباطی خلیج فارس به آب‌های آزاد			
۴,۶۳	۴,۴۸	۰,۰۰۰	۱۶۸	۴۰,۵۹۹	۰,۴۹۸	۴,۵۶	موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی جمهوری اسلامی در خلیج فارس			
۴,۸۳	۴,۷۰	۰,۰۰۰	۱۶۸	۵۳,۷۷۱	۰,۴۲۶	۴,۷۶	ایفای نقش کنترل و پیونددهندگی تنگه هرمز	زیاد		
۳,۹۹	۳,۷۳	۰,۰۰۰	۱۶۸	۱۳,۰۵۷	۰,۸۵۴	۳,۸۶	ترکیب قومی و زبانی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس			
۴,۱۳	۳,۹۰	۰,۰۰۰	۱۶۸	۱۷,۴۱۷	۰,۷۶۰	۴,۰۲	ترکیب ادیان و مذاهب در جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس			
۴,۸۵	۴,۷۲	۰,۰۰۰	۱۶۸	۵۶,۵۷۰	۰,۴۱۱	۴,۷۹	ویژگی‌های کمی و کیفی جمعیت در جمهوری اسلامی در خلیج فارس			

مؤلفه	عوامل	میانگین	انحراف معیار	t	درجه آزادی	سطح معنی داری	فاصله اطمینان ۹۵ درصدی	
							حد بالا	حد پایین
انسانی	ترکیب قومی و زبانی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس	۳,۸۶	۰,۸۵۴	۱۳,۰۵۷	۱۶۸	۰,۰۰۰	۳,۷۳	۳,۹۹
	ترکیب ادیان و مذاهب در جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس	۴,۰۲	۰,۷۶۰	۱۷,۴۱۷	۱۶۸	۰,۰۰۰	۳,۹۰	۴,۱۳
	ویژگی‌های کمی و کیفی جمعیت در جمهوری اسلامی در خلیج فارس	۴,۷۹	۰,۴۱۱	۵۶,۵۷۰	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۷۲	۴,۸۵
اقتصادی	شبکه‌های ارتباطی حمل و نقل و خطوط کالا و انرژی جمهوری اسلامی ایران	۴,۰۹	۰,۸۰۴	۱۷,۷۰۹	۱۶۸	۰,۰۰۰	۳,۹۷	۴,۲۲
	انرژی و منابع طبیعی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس	۴,۷۶	۰,۴۲۶	۵۳,۷۷۱	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۷۰	۴,۸۳
	ذخایر خارجی (ارز و طلا) جمهوری اسلامی ایران	۴,۷۹	۰,۴۱۱	۵۶,۵۷۰	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۷۲	۴,۸۵
سیاست داخلی	انسجام اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جمهوری اسلامی ایران	۴,۳۸	۰,۴۸۷	۳۶,۸۴۱	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۳۰	۴,۴۵
	وجود دموکراسی و مردم‌سالاری دینی در جمهوری اسلامی ایران	۴,۶۴	۰,۴۸۲	۴۴,۲۳۴	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۵۷	۴,۷۱
	مشروعیت نظام حکومتی در جمهوری اسلامی ایران	۴,۹۲	۰,۲۷۶	۹۰,۱۵۱	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۸۸	۴,۹۶
سیاست بین‌المللی	عدم عضویت جمهوری اسلامی در شورای همکاری خلیج فارس	۳,۷۷	۰,۷۱۵	۱۳,۹۷۷	۱۶۸	۰,۰۰۰	۳,۶۶	۳,۸۸
	عدم حضور جمهوری اسلامی ایران در پیمان‌های منطقه‌ای در حوزه خلیج فارس	۳,۷۹	۰,۸۷۹	۱۱,۷۲۹	۱۶۸	۰,۰۰۰	۳,۶۶	۳,۹۳
	اختلافات مرزی جمهوری اسلامی در حوزه خلیج فارس	۴,۱۷	۰,۵۵۳	۲۷,۴۰۷	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۰۸	۴,۲۵
نظامی-امنیتی	قراردادهای نظامی و عضویت در معاهدات و پیمان‌های دفاعی-امنیتی جمهوری اسلامی ایران	۳,۸۸	۱,۰۷۴	۱۰,۶۷۶	۱۶۸	۰,۰۰۰	۳,۷۲	۴,۰۴
	دفاعی-امنیتی ایران	۴,۳۴	۰,۷۲۳	۲۴,۰۵۱	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۲۳	۴,۴۵
	توان کمی و کیفی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران	۴,۸۶	۰,۳۴۴	۷۰,۴۵۷	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۸۱	۴,۹۲
	بودجه دفاعی سالانه جمهوری اسلامی	۴,۹۳	۰,۲۴۷	۱۰۱,۶۶۶	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۹۰	۴,۹۷
	تأسیسات و صنایع نظامی داخلی ایران	۵,۰۰	۰,۰۰۰					

جدول ۴: آزمون میانگین میزان تأثیر عوامل محیط خارجی بر تدوین سیاست دفاعی ج.ا.ا. با تأکید بر حوزه خلیج فارس

مؤلفه	عوامل محیط خارجی سیاست دفاعی	عوامل	میانگین	ت	درجه آزادی	سیخ معنی داری	فاصله اطمینان ۹۵ درصدی		
							حد پایین	حد بالا	
طبیعی	عوامل محیط خارجی سیاست دفاعی	خطوط مواصلاتی ساحلی جمهوری اسلامی در خلیج فارس	۳,۷۴	۰,۶۹۲	۱۳,۸۱۷	۱۶۸	۰,۰۰۰	۳,۶۳	۳,۸۴
		وسعت و شکل زمین در خلیج فارس	۴,۱۳	۰,۷۶۸	۱۹,۱۲۶	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۰۱	۴,۲۵
		موقعیت ارتباطی خلیج فارس به آب‌های آزاد	۴,۱۴	۰,۶۵۴	۲۲,۵۸۱	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۰۴	۴,۲۴
		موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی جمهوری اسلامی در خلیج فارس	۴,۵۴	۰,۵۰۰	۴۰,۱۹۴	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۴۷	۴,۶۲
		ایفای نقش کنترل و پیونددهندگی تنگه هرمز	۴,۶۹	۰,۴۶۵	۴۷,۱۱۲	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۶۲	۴,۷۶
انسانی	عوامل محیط خارجی سیاست دفاعی	ترکیب ادیان و مذاهب کشورهای حوزه خلیج فارس	۴,۰۱	۰,۷۸۳	۱۶,۷۰۱	۱۶۸	۰,۰۰۰	۳,۸۹	۴,۱۲
		ترکیب قومی و زبانی کشورهای حوزه خلیج فارس	۴,۳۷	۰,۶۴۲	۲۷,۶۷۶	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۲۷	۴,۴۶
		ویژگی‌های کمی و کیفی کشورهای حوزه خلیج فارس	۴,۷۷	۰,۴۲۳	۵۴,۴۲۸	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۷۱	۴,۸۳
اقتصادی	عوامل محیط خارجی سیاست دفاعی	شبکه ارتباطی و خطوط مواصلاتی کشورهای حوزه خلیج فارس	۳,۸۷	۱,۰۸۳	۱۰,۴۳۹	۱۶۸	۰,۰۰۰	۳,۷۱	۴,۰۳
		ذخایر خارجی (ارز و طلا) کشورهای حوزه خلیج فارس	۴,۸۳	۰,۳۷۳	۶۳,۹۴۸	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۷۸	۴,۸۹
		انرژی و منابع طبیعی کشورهای حوزه خلیج فارس	۴,۹۲	۰,۲۷۶	۹۰,۱۵۱	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۸۸	۴,۹۶
سیاست داخلی	عوامل محیط خارجی سیاست دفاعی	عدم وجود دموکراسی متکی بر مردم (انشعابات) حوزه خلیج فارس	۴,۵۹	۰,۴۹۴	۴۱,۷۲۸	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۵۱	۴,۶۶
		عدم ثبات و پایداری حکومت و قدرت کشورهای حوزه خلیج فارس	۴,۶۱	۰,۴۸۹	۴۲,۷۶۰	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۵۴	۴,۶۸
		مشکل مشروعیت نظام حکومتی در کشورهای حوزه خلیج فارس	۴,۷۶	۰,۴۳۰	۵۳,۱۳۹	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۶۹	۴,۸۲
سیاست بین‌المللی	عوامل محیط خارجی سیاست دفاعی	اتحاد و پیوستگی کشورهای حوزه خلیج فارس با آمریکا	۳,۸۰	۰,۸۶۱	۱۲,۱۵۰	۱۶۸	۰,۰۰۰	۳,۶۷	۳,۹۴
		عضویت کشورهای خلیج فارس در شورای همکاری خلیج فارس	۴,۲۳	۰,۶۹۹	۲۲,۹۰۲	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۱۲	۴,۳۴
		اختلافات مرزی در کشورهای حوزه خلیج فارس	۴,۴۸	۰,۶۲۸	۳۰,۶۴۱	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۳۸	۴,۵۷
		ترویج وهابیت و حمایت از گروه‌های تکفیری در کشورهای حوزه خلیج فارس	۴,۶۱	۰,۴۸۹	۴۲,۷۶۰	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۵۴	۴,۶۸

فاصله اطمینان ۹۵ درصدی	سطح معنی داری		درجه آزادی	t	انحراف معیار	میانگین	عوامل	مؤلفه
	حد بالا	حد پایین						
۴,۶۸	۴,۴۶	۰,۰۰۰	۱۶۸	۲۸,۳۸۱	۰,۷۲۱	۴,۵۷	سیاست‌های دفاعی کشورهای حوزه خلیج فارس	عوامل محیط خارجی سیاست دفاعی سیاستی - نظامی
۴,۷۹	۴,۶۱	۰,۰۰۰	۱۶۸	۳۷,۰۶۳	۰,۵۹۶	۴,۷۰	قراردادهای نظامی و عضویت در معاهدات و پیمان‌های دفاعی-امنیتی کشورهای حوزه خلیج فارس	
۴,۹۰	۴,۷۹	۰,۰۰۰	۱۶۸	۶۶,۳۲۲	۰,۳۶۲	۴,۸۵	توان کمی و کیفی نیروهای مسلح کشورهای حوزه خلیج فارس	
۴,۹۱	۴,۸۰	۰,۰۰۰	۱۶۸	۶۸,۹۹۱	۰,۳۵۰	۴,۸۶	تأسیسات و صنایع نظامی کشورهای حوزه خلیج فارس	

جدول ۵: آزمون میانگین میزان تأثیر عوامل اصول سیاست دفاعی بر تدوین سیاست دفاعی ج.ا.ا با تأکید بر حوزه خلیج فارس

فاصله اطمینان ۹۵ درصدی	سطح معنی داری		درجه آزادی	t	انحراف معیار	میانگین	عوامل	مؤلفه
	حد بالا	حد پایین						
۳,۱۸	۲,۹۳	۰,۳۹۵	۱۶۸	۰,۸۵۴	۰,۸۱۱	۳,۰۵	اصل جامعیت	عوامل اصول سیاست دفاعی اصول عام
۳,۱۹	۲,۹۸	۰,۱۰۷	۱۵۴	۱,۶۲۱	۰,۶۴۴	۳,۰۸	اصل چندبعدی بودن	
۳,۳۸	۳,۰۱	۰,۰۴۲	۱۴۰	۲,۰۵۲	۱,۱۰۸	۳,۱۹	اصل هماهنگی درون - بین‌سازمانی	
۳,۴۵	۳,۱۴	۰,۰۰۰	۱۲۷	۳,۷۷۲	۰,۸۹۱	۳,۳۰	اصل انطباق‌پذیری	
۳,۶۰	۳,۳۷	۰,۰۰۰	۱۴۱	۸,۴۹۷	۰,۶۸۱	۳,۴۹	اصل کاربردی بودن	
۴,۴۸	۴,۲۸	۰,۰۰۰	۱۶۸	۲۸,۲۲۱	۰,۶۳۵	۴,۳۸	اصل محیط‌شناسی	
۴,۷۵	۴,۶۰	۰,۰۰۰	۱۶۸	۴۶,۳۲۴	۰,۴۷۰	۴,۶۷	اصل آینده‌نگری	
۴,۸۹	۴,۷۸	۰,۰۰۰	۱۶۸	۶۳,۹۴۸	۰,۳۷۳	۴,۸۳	اصل استفاده از تجارب گذشته	

فاصله اطمینان درصدی	سطح معنی داری		درجه آزادی	t	انحراف معیار	میانگین	عوامل	مؤلفه
	حد بالا	حد پایین						
۴,۰۹	۳,۸۷	۰,۰۰۰	۱۵۶	۱۷,۰۶۳	۰,۷۲۰	۳,۹۸	تصویر بازیگر از موقعیتش در چشم‌انداز آینده	عوامل محیط داخلی سیاست دفاعی
۴,۱۵	۳,۸۳	۰,۰۰۰	۱۶۸	۱۲,۳۴۳	۱,۰۴۱	۳,۹۹	فرهنگ راهبردی	
۴,۱۱	۳,۹۰	۰,۰۰۰	۱۶۸	۱۹,۵۷۳	۰,۶۶۸	۴,۰۱	سطح تعارض با سایر بازیگران	
۴,۴۱	۴,۲۶	۰,۰۰۰	۱۵۶	۳۵,۳۲۷	۰,۴۷۲	۴,۳۳	منابع قدرت بالفعل و بالقوه	
۴,۶۰	۴,۴۴	۰,۰۰۰	۱۶۸	۳۹,۴۵۵	۰,۵۰۱	۴,۵۲	دفاع با حداقل هزینه	
۴,۸۹	۴,۷۸	۰,۰۰۰	۱۶۸	۶۳,۹۴۸	۰,۳۷۳	۴,۸۳	آمایش سرزمینی	
۴,۹۶	۴,۸۸	۰,۰۰۰	۱۶۸	۹۰,۱۵۱	۰,۲۷۶	۴,۹۲	موقعیت ژئوپلیتیکی	

جدول ۵- آزمون میانگین میزان تأثیر عوامل اهداف سیاست دفاعی بر تدوین سیاست دفاعی ج.ا.ا با تأکید بر حوزه خلیج فارس

فاصله اطمینان درصدی	سطح معنی داری		درجه آزادی	t	انحراف معیار	میانگین	عوامل	مؤلفه
	حد بالا	حد پایین						
۴,۴۳	۴,۲۱	۰,۰۰۰	۱۶۸	۱۲,۶۲۶	۰,۸۷۷	۳,۸۵	سیاست دفاعی کشورهای حوزه خلیج فارس	دفع تهدیدات
۴,۱۸	۴,۰۰	۰,۰۰۰	۱۶۸	۲۳,۷۵۰	۰,۵۹۶	۴,۰۹	پیمان‌های امنیتی- دفاعی کشورهای حوزه خلیج فارس	
۴,۴۳	۴,۲۱	۰,۰۰۰	۱۶۸	۲۳,۶۰۲	۰,۷۲۷	۴,۳۲	ادعای ارضی امارات نسبت به جزایر سه گانه ج.ا.ا	
۴,۷۶	۴,۶۲	۰,۰۰۰	۱۶۸	۴۷,۱۱۲	۰,۴۶۵	۴,۶۹	افزایش حضور قدرت‌های فرا منطقه‌ای در خلیج فارس	
۴,۷۷	۴,۶۳	۰,۰۰۰	۱۶۸	۴۷,۹۵۲	۰,۴۶۰	۴,۷۰	کاهش حجم نیروهای تهدیدکننده ج.ا.ا در کشورهای حوزه خلیج فارس	
۴,۰۱	۳,۶۸	۰,۰۰۰	۱۲۸	۱۰,۱۲۹	۰,۹۴۷	۳,۸۴	حضور نیروهای مسلح ج.ا.ا در مناقشات به‌عنوان نیروی صلح بان	پیشگیری از جنگ و نظامی باطل و فساد
۴,۱۴	۳,۸۷	۰,۰۰۰	۱۶۸	۱۴,۴۸۱	۰,۹۰۳	۴,۰۱	تحركات دیپلماتیک ج.ا.ا در حوزه کشورهای حوزه خلیج فارس	

عوامل و اهداف سیاست دفاعی

مؤلفه	عوامل	میانگین	انحراف معیار	t	درجه آزادی	سطح معنی داری		
						حد پایین	حد بالا	
قدرت سازی و قدرت افزایی	اقدامات میانجیگریانه ج.ا.ا در حل اختلافات کشورهای حوزه خلیج فارس	۴,۱۷	۱,۳۵۱	۱۰,۸۹۷	۱۵۷	۰,۰۰۰	۳,۹۶	۴,۳۸
	افزایش سطح آمادگی دفاعی ج.ا.ا	۴,۵۱	۰,۶۴۷	۳۰,۳۳۷	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۴۱	۴,۶۱
	تولید فناوری و تجهیزات دفاعی نوین جمهوری اسلامی ایران	۴,۹۲	۰,۲۶۷	۹۳,۵۴۱	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۸۸	۴,۹۶
سیاست‌ها و اهداف دفاعی	تقویت انسجام درونی ج.ا.ا	۵,۰۰	۰,۰۰۰					
	همه جانبه بودن سیاست دفاعی ج.ا.ا	۴,۵۹	۰,۶۴۱	۳۲,۱۶۶	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۴۹	۴,۶۸
	الزام آور بودن سیاست دفاعی ج.ا.ا به لحاظ قانون	۴,۶۰	۰,۴۹۱	۴۲,۴۹۰	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۵۳	۴,۶۸
	سیاست دفاعی ج.ا.ا مبتنی بر ارزشی بودن	۴,۶۷	۰,۶۲۴	۳۴,۷۵۶	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۵۷	۴,۷۶
	بر پایه آینده‌نگری بودن سیاست دفاعی ج.ا.ا	۴,۸۳	۰,۳۷۳	۶۳,۹۴۸	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۷۸	۴,۸۹
	بر پایه توانمندی بودن سیاست دفاعی ج.ا.ا	۴,۸۳	۰,۳۷۳	۶۳,۹۴۸	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۷۸	۴,۸۹

جدول ۶: آزمون میانگین میزان تأثیر عوامل ابزار سیاست دفاعی بر تدوین سیاست دفاعی ج.ا.ا با تأکید بر حوزه خلیج فارس

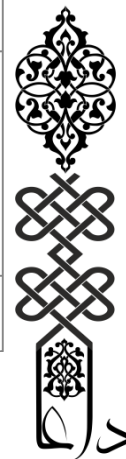
مؤلفه	عوامل	میانگین	انحراف معیار	t	درجه آزادی	سطح معنی داری		
						حد پایین	حد بالا	
عوامل ابزار سیاست دفاعی	تأسیسات و منابع نظامی داخلی ج.ا.ا	۴,۷۶	۰,۴۲۶	۵۳,۷۷۱	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۷۰	۴,۸۳
	هزینه‌های تحقیق و توسعه در بخش دفاع ج.ا.ا	۴,۹۱	۰,۲۸۵	۸۷,۱۰۷	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۸۷	۴,۹۵
	فناوری و تجهیزات نیروهای مسلح ج.ا.ا	۴,۹۲	۰,۲۷۶	۹۰,۱۵۱	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۸۸	۴,۹۶
	کیفیت نیروهای مسلح ج.ا.ا	۴,۹۲	۰,۲۷۶	۹۰,۱۵۱	۱۶۸	۰,۰۰۰	۴,۸۸	۴,۹۶
	تعداد نیروهای مسلح ج.ا.ا	۵,۰۰	۰,۰۰۰					
	تجربیات دفاعی ج.ا.ا	۵,۰۰	۰,۰۰۰					

با توجه به سطح معنی‌داری محاسبه شده برای هر یک از عوامل ملاحظه می‌شود که تعداد ۸۲ مورد از آن‌ها از نظر آماری بر تدوین سیاست دفاعی ج.ا.ا با تأکید بر حوزه خلیج فارس تأثیرگذار هستند و تنها تأثیر دو عامل «اصل جامعیت» و «اصل چندبعدی بودن» از عوامل اصول عام بعد اصول سیاست دفاعی بر تدوین سیاست دفاعی ج.ا.ا با تأکید بر حوزه خلیج فارس در حد متوسط است.

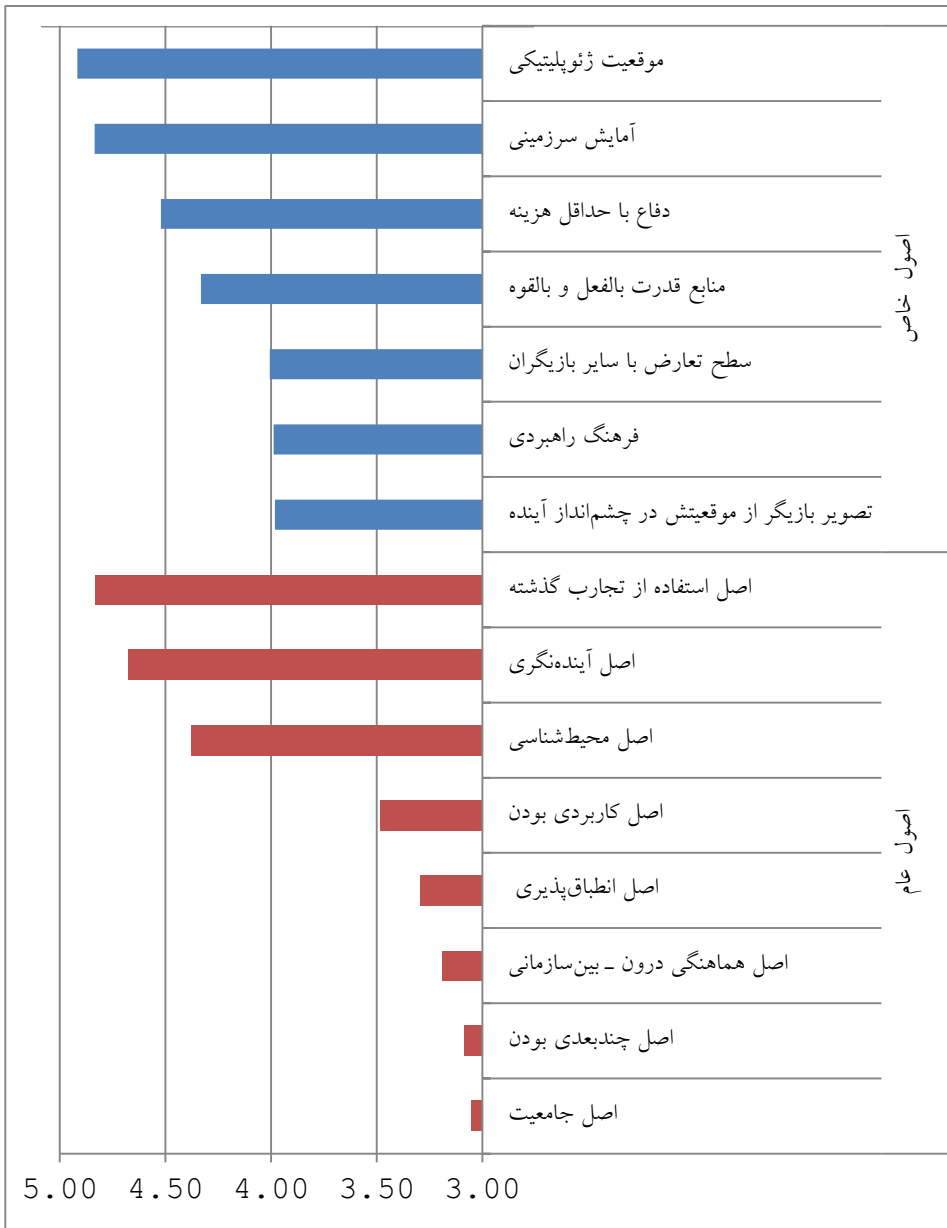
نمودار ۱: عوامل محیط داخلی سیاست دفاعی ج.ا.ا در حوزه خلیج فارس

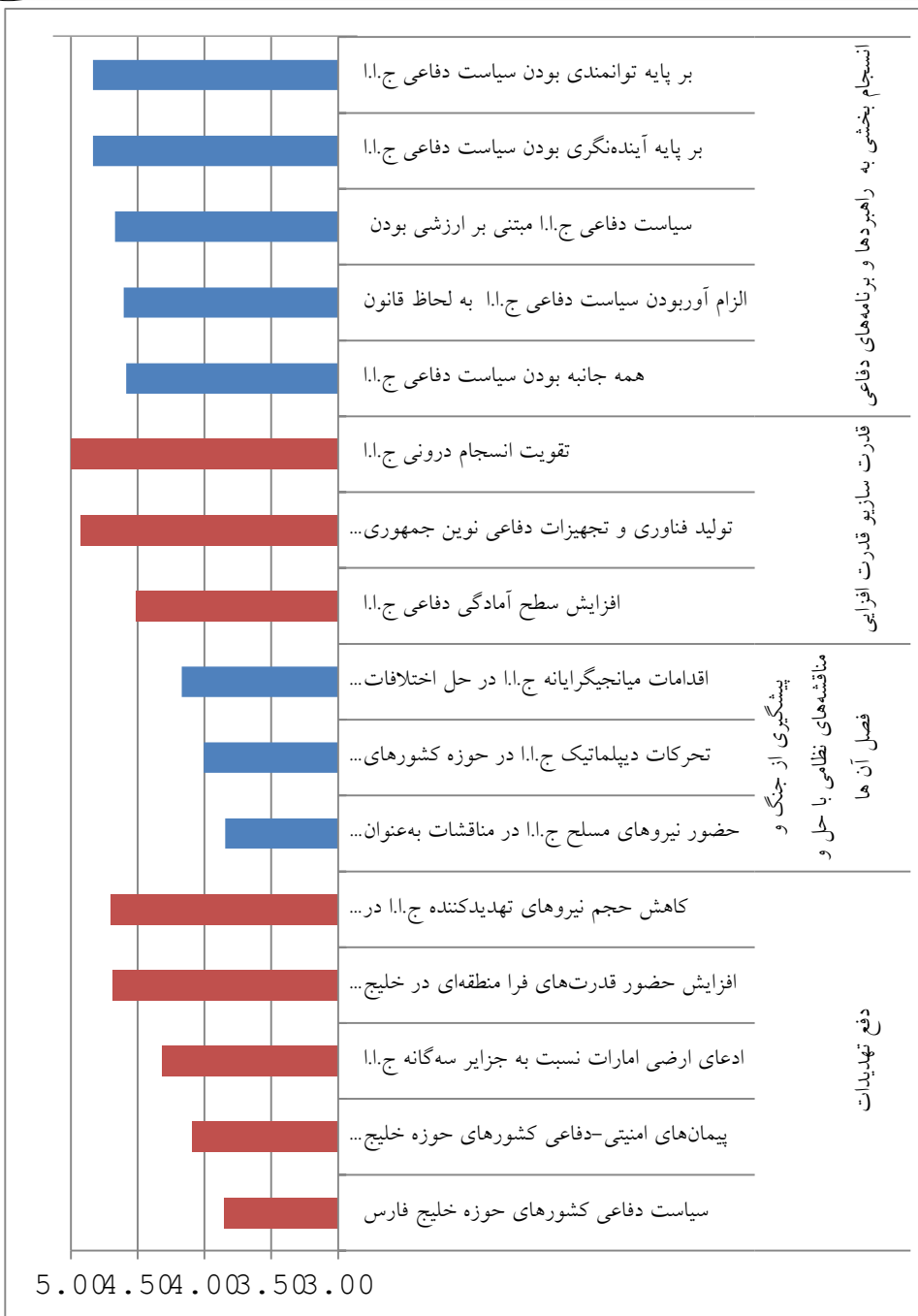
نمودار ۲: عوامل محیط خارجی سیاست دفاعی ج.ا.ی در حوزه خلیج فارس

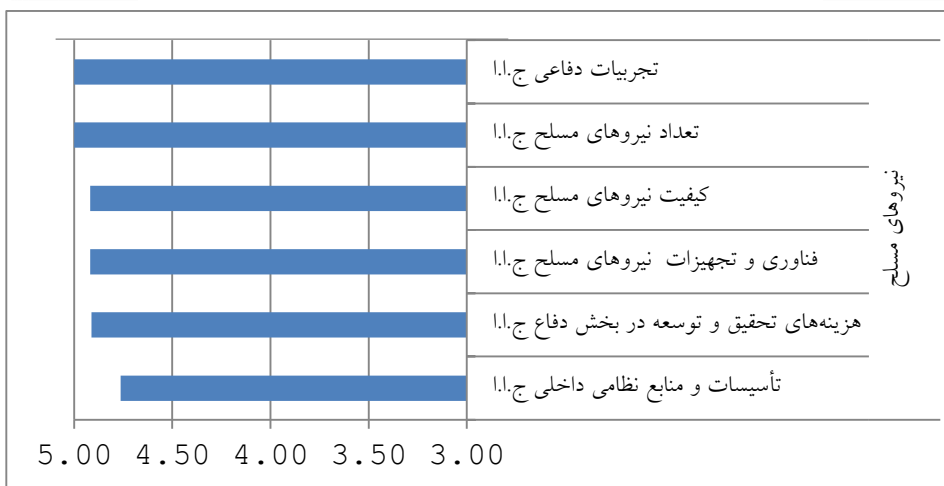
نمودار ۳: عوامل اصول سیاست دفاعی ج.ا.ا. در حوزه خلیج فارس

نمودار ۴: عوامل اهداف سیاست دفاعی ج.ا.ا. در حوزه خلیج فارس

نمودار ۵: عوامل ابزار سیاست دفاعی ج.ا.ا. در حوزه خلیج فارس

پاسخ به سوال اصلی تحت عنوان (عوامل موثر بر تدوین سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر حوزه خلیج فارس کدام‌اند) و سوال فرعی تحت عنوان (میزان تأثیر عوامل موثر بر تدوین سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر منطقه خلیج فارس چقدر است).

مبتنی بر تحلیل اطلاعات مورد اشاره، پرسشنامه با تحقیق برای ارزیابی میزان اثرگذاری عوامل بر سیاست دفاعی ج.ا.ا. با تأکید بر خلیج فارس تدوین و بین اعضای نمونه آماری توزیع شده است. متناسب با این مباحث ابتدا بر اساس آزمون دو جمله ای آزمون شده است که آیا حداقل ۵۰ درصد پاسخگویان معتقد به تأثیرگذاری هر عامل هستند یا خیر، پس از آن بر اساس آزمون تی استیودنت آزمون شده است که آیا میزان تأثیر عوامل تایید شده در مرحله پیشین از نظر آماری بیشتر از حد متوسط است یا خیر با توجه به مقادیر t بزرگتر از $۹۶/۱$ و نیز سطح معنی داری کمتر از $۰۵/۰$ مشاهده می شود که میزان تأثیرکدام عوامل از نظر آماری موثر هستند. و همچنین تعداد ۸۲ عامل بدست آمده و با ترسیم نمودار میله ای میزان تأثیر عوامل مختلف نسبت به یکدیگر قابل مقایسه شده است. با توجه به نمودار ترسیم شده مشاهده می شود که میزان تأثیر همه ی ابعاد در مقیاس ۱ تا ۵ (مقیاس سوالات پرسشنامه) در حد زیاد یا خیلی زیاد است و از این بین عوامل ابزار سیاست دفاعی بیشترین تأثیر را بر سیاست دفاعی ج.ا.ا. در حوزه خلیج فارس دارند؛ که به شرح نمودارهای ۱، ۲، ۳ می باشند.

نتیجه گیری و پیشنهاد:

الف- نتیجه گیری

با بررسی‌های انجام شده مشخص گردیده است که تعداد ۸۲ عامل بر تدوین سیاست دفاعی ج.ا.ا با تأکید بر حوزه خلیج فارس تأثیرگذار است. مؤلفه نیروهای مسلح به عنوان تنها عامل بعد ابزار سیاست دفاعی بیشترین تأثیر را بر تدوین سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران دارد و دارای شش عامل است که از بین آن‌ها دو عامل تعداد نیروهای مسلح و نیز تجربیات نیروهای مسلح به اجماع بیشترین اثرگذاری را دارند؛ همچنین سایر عوامل نیز میزان تأثیر قابل توجهی بر تدوین سیاست دفاعی دارند. در ادامه، عوامل انسجام بخشی به راهبردها و برنامه‌های دفاعی و قدرت‌سازی و قدرت افزایشی از بعد اهداف سیاست دفاعی تأثیرات قابل توجهی بر تدوین سیاست دفاعی ج.ا.ا با تأکید بر حوزه خلیج فارس دارند. لازم به ذکر است که با وجود اینکه میزان تأثیر همه‌ی عوامل شناسایی شده بر تدوین سیاست دفاعی ج.ا.ا با تأکید بر حوزه خلیج فارس قابل توجه است ولی میزان تأثیر برخی از آن‌ها بیشتر و میزان تأثیر برخی دیگر به نسبت کمتر است و با این توضیح در تدوین سیاست دفاعی لازم است متناسب با میزان تأثیر هر مؤلفه و نیز با توجه به میزان تأثیر عوامل هر مؤلفه مورد توجه قرار گیرند. به عنوان مثال درست است که مؤلفه اصول عام از بعد اصول سیاست دفاعی و نیز عامل طبیعی از بعد محیط داخلی در مراتب پایین‌تری نسبت به سایر مؤلفه‌ها از نظر میزان تأثیرگذاری بر تدوین سیاست دفاعی دارند ولی میزان تأثیر هر یک نیز قابل توجه است و عوامل آن‌ها بر تدوین سیاست دفاعی مؤثر هستند.

ب- پیشنهادها

نتایج این پژوهش برای تبیین سیاست دفاعی ج.ا.ا با تأکید بر حوزه خلیج فارس به مراکز تحقیقاتی نیروهای مسلح منعکس شود.

نتایج این پژوهش به مراکز اجرایی و عملیاتی نیروهای مسلح ابلاغ شود و با نگاه به نتایج این تحقیق نقشه‌ی راه خود را مشخص نمایند.

با عنایت به اینکه در تحلیل داده‌های این تحقیق بعد ابزار سیاست دفاعی دارای رتبه‌ای بالا بوده به نظر می‌رسد نیروهای مسلح که یکی از ابزارهای سیاست دفاعی بوده و رابطه مستقیم با بنیه دفاعی کشور داشته باید در این منطقه از نظر نیروی انسانی و تجهیزات به روز و کارآمد با ساختاری مناسب در این منطقه جهاتی پیش‌بینی شود که جوابگوی تمهیدات آینده در این حوزه باشد بخصوص در بعد نیروی دریایی.

فهرست منابع:**منابع فارسی**

- افنخاری، اصغر، (۱۳۸۷)، قدرت نرم و سرمایه اجتماعی، دانشگاه امام صادق (علیه السلام).
- امیرکبیری، علیرضا (۱۳۸۱)، مدیریت استراتژیک، تهران، نگاه دانش.
- آدریان، فریهرن اثر (بهار ۱۳۸۰)، سیاست دفاعی، سید سعادت حسینی، فصلنامه‌ی مطالعات دفاعی - امنیتی سال هشتم، شماره‌ی ۲۶
- برقی، سید رضا (۱۳۷۷)، ارتباط با پژوهش و تأثیر آن بر تصمیم‌گیری، فصلنامه دانش مدیریت شماره ۴۰.
- حافظ‌نیا، محمد رضا (۱۳۸۸)، خلیج فارس و نقش استراتژیکی تنگه هرمز، تهران: انتشارات سمت
- حافظ‌نیا، محمدرضا، (۱۳۸۴)، خلیج فارس و نقش استراتژیک تنگه‌هرمز، تهران، سمت
- خلیلزاد، زالمای و یان لسر (۱۳۷۹) استراتژی برای قرن بیست و یکم، ترجمه مرکز تحقیقات و بررسی ها، تهران، نشر امن
- خلیلی شورینی، سیاوش، (1392)، روش‌های پژوهش آمیخته، چاپ سوم، تهران، انتشارات یادواره‌کتاب.
- دولتیار، مصطفی، (۱۳۸۲)، رژیم حقوقی تنگه‌های بین‌المللی با تأکید بر مسایل حقوقی تنگه هرمز، وزارت امور خارجه
- زارعی، بهادر، (۱۳۷۸)، جغرافیای سیاسی خلیج فارس، رسالت، ۱۴ شهریورماه
- زهدی نسب، یعقوب (۱۳۸۶) مقایسه سیاست دفاعی با راهبرد دفاعی و دکترین دفاعی، فصل‌نامه راهبردی دفاعی سال پنجم شماره ۱۷
- زهدی نسب، یعقوب (۱۳۸۶) مقایسه سیاست دفاعی با راهبرد دفاعی و دکترین دفاعی، فصل‌نامه راهبردی دفاعی سال پنجم شماره ۱۷
- زهدی، یعقوب، (۱۳۹۴)، سیاست دفاعی، مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی، تهران
- شهید اول، (۱۳۸۳)، شرح لمعه، ج ۲ انتشارات دارالعلم، قم
- عسگری، محمود و آقاجانی، احمد (۱۳۹۱)، عوامل و ویژگی‌های سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران، نامه دفاع، مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی شماره اول
- فیروزآبادی سید حسن (۱۳۸۷)، الگوی مدیریت راهبردی و نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، فصل‌نامه شماره ۳۵، دانشگاه عالی دفاع ملی
- هردوت (۱۳۸۰)، تاریخ، مترجم: غ. وحید مازندرانی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.

